

Otevřený přístup (Open Access) k publikovaným výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů v ČR

Definice „otevřeného přístupu k vědeckým informacím“

Zveřejňování a šíření výsledků je přirozenou součástí výzkumného procesu. Otevřený přístup k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných zdrojů zajišťuje šíření a výměnu poznatků, podporuje inovace, konkurenceschopnost, internacionalizaci i kvalitu výzkumu, a tím přináší hospodářský, sociální a kulturní prospěch také podnikové sféře (zejména malým a středním podnikům), veřejnému sektoru a obecně celé společnosti.

Otevřený přístup neboli Open Access, je tedy chápán jako poskytnutí bezplatného a neomezeného on-line přístupu koncovému uživateli k vědeckým informacím s možností dalšího využití těchto informací. V kontextu výzkumu a inovací se pojmem „vědecká informace“ primárně rozumí recenzované vědecké články a výzkumná data sloužící k ověření výsledků prezentovaných v publikaci.

Právně závazná definice pojmu „otevřený přístup“ v naznačených souvislostech neexistuje, ale v klíčových politických dokumentech bylo již určité vymezení pojmu „otevřený přístup“ použito. Toto vymezení nevychází pouze ze základních prvků, jako jsou právo číst, stahovat a tisknout, ale také právo vytvářet kopie, právo šířit, vyhledávat, propojovat, využívat a vytěžovat.

Východiskem pro strategii otevřeného přístupu k vědeckým publikacím jsou

- **Berlínská deklarace otevřeného přístupu ke znalostem v přírodních a humanitních vědách**¹ z října 2003, která vyzývá výzkumné instituce a organizace k podpoře modelu otevřeného přístupu při šíření vědeckých poznatků a jejich využívání s co nejmenšími omezeními;
- **Deklarace OECD o otevřeném přístupu k výzkumným údajům** financovaným z veřejných zdrojů² z roku 2004;
- **Pravidla otevřeného přístupu Evropské výzkumné rady** z roku 2007 (revidovaná v říjnu 2013)³;
- **Pravidla otevřeného přístupu v programu Evropské Unie pro program Horizont 2020**⁴, která stanoví příjemcům grantů povinnost zajistit otevřený přístup k recenzovaným vědeckým publikacím (pilotně u vybraných projektů také k výzkumným údajům) souvisejícím s projektovými výsledky.

¹ Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities, <http://openaccess.mpg.de/286432/Berlin-Declaration>

² Declaration on Access to Research Data from Public Funding, C(2004)31/REV1, viz též OECD Principles and Guidelines for Access to Research Data from Public Funding (2007), <http://www.oecd.org/science/sci-tech/38500813.pdf>

³ Open Access Guidelines for researchers funded by the ERC, http://erc.europa.eu/sites/default/files/document/file/ERC_Open_Access_Guidelines-revised_2013.pdf

⁴ Regulation (EU) No 1290/2013 of the European Parliament and of the Council of 11 December 2013 laying down the rules for participation and dissemination in "Horizon 2020 - the Framework Programme for Research and Innovation (2014-2020)" and repealing Regulation (EC) No 1906/2006

Základní principy otevřeného přístupu v programu Horizont 2020

Podle pravidel Horizont 2020 musí všichni příjemci grantů zajistit otevřený přístup k recenzovaným vědeckým publikacím souvisejícím s projektovými výsledky a v některých případech i otevřený přístup k výzkumným datům. Příjemci grantů konkrétně musí zajistit, aby předmětné publikace bylo možné alespoň číst online, stahovat a tisknout.

Pokud jde o termín recenzované vědecké publikace, pravidla Horizont 2020 předpokládají otevřené zpřístupňování recenzovaných vědeckých článků. Příjemci grantů jsou nicméně vyzýváni k tomu, aby otevřeně zpřístupňovali i jiné typy publikací, ať už recenzovaných nebo nerecenzovaných, které souvisí s projektovými výsledky – například knihy, zprávy, výstupy z konferencí.

Povinnost poskytovat otevřený přístup k vědeckým publikacím se v Horizont 2020 realizuje následujícím způsobem:

1. Příjemci grantů musí **uložit** v repozitáři určeném pro ukládání vědeckých publikací strojově čitelnou elektronickou kopii publikované verze nebo finálního recenzovaného rukopisu přijatého k publikování. K uložení musí dojít, jakmile je to možné, nejpozději v den publikování, a to i v případě publikování v režimu zlaté cesty. Příjemci grantů musí navíc vyvinout úsilí k uložení dat potřebných k ověření výsledků prezentovaných v uložené vědecké publikaci, ideálně do repozitáře určeného pro ukládání dat.
2. Po uložení předmětné publikace, a pokud možno i souvisejících dat určených k ověření výsledků prezentovaných v publikaci, musí příjemci grantů **zajistit otevřený přístup** k dané publikaci prostřednictvím zvoleného repozitáře. Existují dvě možnosti zajištění otevřeného přístupu:
 - „zelená cesta“ – předmětná publikace musí být otevřeně přístupná v repozitáři po uplynutí šesti měsíců od publikování (dvanácti měsíců v případě publikací vytvořených v projektech v oblasti společenských a humanitních věd)
 - „zlatá cesta“ – publikování v časopisech, které poskytují okamžitý otevřený přístup k článkům (otevřené časopisy nebo hybridní časopisy); tento způsob zahrnuje zpravidla jednorázovou platbu autora článku, která se obvykle pohybuje mezi 1 500 až 2 500 euro Tyto náklady jsou nazývány Article Processing Charges (APCs) a jsou z hlediska Horizont 2020 uznatelnými náklady, pokud byly vynaloženy po dobu trvání projektu, jehož výstupem je předmětná publikace.
3. Příjemci grantů musí navíc prostřednictvím repozitáře zajistit otevřený přístup k metadatům, která slouží k identifikaci předmětné publikace.

Pokud jde o licenci, pod kterou autoři/subjekty vykonávající autorská majetková práva k daným publikacím zpřístupňují své publikace, doporučuje Horizont 2020 zvážit použití Creative Commons licencí, např. CC-BY nebo CC-0.

Doporučení Rady k otevřenému přístupu (Open Access)

Rada pro výzkum, vývoj a inovace s ohledem

- na výhody otevřeného přístupu k výsledkům výzkumu financovaného z veřejných prostředků a
- na potřebu vytvořit v České republice podmínky pro účast výzkumných pracovníků v projektech v programu Horizont 2020, který stanoví požadavek otevřeného přístupu k vědeckým informacím⁵

doporučuje:

- 1) **Místopředsedovi vlády pro vědu, výzkum a inovace** a předsedovi Rady ve spolupráci s **Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy** podniknout kroky k tomu, aby Česká republika, obdobně jako další státy EU, přijala a podpořila národní strategii otevřeného přístupu v souladu s **Doporučením Evropské komise ze dne 17. července 2012 o přístupu k vědeckým informacím a jejich uchování**⁶, v němž se členskými státy doporučuje definovat a zavést jasné politiky otevřeného přístupu k recenzovaným vědeckým publikacím a výzkumným datům, které jsou výsledkem projektů financovaných z veřejných prostředků.
- 2) **Výzkumným organizacím**
 - a) **podporovat budování repozitářů s otevřeným přístupem a technologických infrastruktur pro přístup, uchování a šíření vědeckých publikací a výzkumných dat na národní i mezinárodní úrovni**; tyto infrastruktury je nutné budovat v souladu s mezinárodními standardy interoperability v souladu s iniciativami a projekty v rámci Evropského výzkumného prostoru, jejichž cílem je maximalizovat viditelnost a dostupnost výsledků evropského výzkumu;
 - b) **vyzvat výzkumné pracovníky**, aby výsledky svého výzkumu zveřejňovali buď v otevřených časopisech nebo v institucionálních či předmětových repozitářích;
 - c) **přijmout na podporu efektivního naplnění zásad otevřeného přístupu k vědeckým publikacím vnitřní předpisy a pravidla**, v nichž se stanoví výzkumným pracovníkům povinnost uložit vědecké publikace do otevřených institucionálních repozitářů, nebo pokud takový repozitář není k dispozici, využívat k tomuto účelu jiný vhodný repozitář. Výsledky výzkumu je nezbytné uložit a zpřístupnit jako konečné autorské verze, postprinty nebo vydavatelské verze bezprostředně, nejdéle do 12 měsíců po publikování;
 - d) zabývat se problematikou ukládání a zpřístupňování výzkumných dat;
- 3) **poskytovatelům podpory v oblasti výzkumu a vývoje** v České republice
 - a) podporovat v rámci svěřených kompetencí po vzoru Evropské komise politiku otevřeného přístupu a podle jejího doporučení³ na národní úrovni,
 - b) požadovat otevřený přístup k vědeckým publikacím podpořených z veřejných prostředků.

⁵ Guidelines on Open Access to Scientific Publications and Research Data in Horizon 2020, http://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/grants_manual/hi/oa_pilot/h2020-hi-oa-pilot-guide_en.pdf

⁶ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32012H0417:EN:NOT>